

Abd Al- Fettah El- Awaisi – Muhittin Ataman (Ed.), *Kudüs; Tarih–Din–Siyaset*, İstanbul: Seta Kitapları, 2020, 195.

Değerlendiren: **Arş. Gör. Mücahit Orkun İKİNCİ**

Kilis 7 Aralık Üniversitesi

Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

orkun.ikinci@kilis.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-2593-8121>

Tarihin en eski çağlarından itibaren insanların, birbirleri ile pek çok konuda etkileşim ve iletişim kurabildikleri şehirler kurarak yaşamlarını bu yerlerde sürdürmüşlerdir. Coğrafi konum, fiziksel ve demografik yapı, ulaşım, geçim kaynakları vb. pek çok husus şehirlerin her birinin diğerlerinden farklı bir özellikle öne çıkmasına vesile olmuştur. Buna mukabil bazı şehirler ise birden çok özelliğe sahip olmakla kendilerini gösterirler. Birbirinden farklı etnik ve dini unsurları bir arada asırlarca yaşatması, bulunduğu stratejik konum ile geçmişten günümüze bir bölge merkezi olması, Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam için oldukça önemli bir dini merkez oluşu ve elde ettiği ekonomik hareketliliğin kaynağı olan bir ticaret kenti olması sebebiyle Kudüs’de birden çok vasıfla öne çıkan bir şehirdir. Kudüs, tarihin eski dönemlerden itibaren Ortadoğu’nun en önemli yerleşim yerlerinden biri olmuştur. Şehrin sahip olduğu çok yönlülük geçmişten günümüze pek çok milletin ve devletin ilgisini üzerine çektiği gibi pek çok araştırmacının da dikkatini çekmiştir. Kudüs hakkında onlarca dilde ve farklı disiplinler içerisinde araştırmalar ve çalışmalar ortaya konmuştur. Kudüs’ü konu alan yakın zamanda yayımlanan editöryal çalışma *Kudüs; Tarih – Din - Siyaset* adlı kitap, siyasetten hukuka, sosyolojiden dine kadar geniş bir alanda yapılan akademik çalışmaları toplayarak, önemli bir katkı sağlama potansiyeline sahiptir.

Editörlüğünü *Abd Al- Fattah el- Awaisi ve Muhittin Ataman*'ın yaptığı *Kudüs; Tarih – Din – Siyaset* adlı çalışma, SETA Kitapları tarafından 2020 yılında İstanbul'da yayınlanmıştır. Eser, birden çok yazarın kaleme aldığı üç ana bölüm ve on kısımdan oluşmaktadır. Birinci bölüm olan *Tarihi ve Dini Arka Plan*'da *Kimin Kutsal Şehri? Beytü'l-Makdis'in İsimlerinin Anlamları ve Kökenleri* başlıklı birinci kısım *Halid el-Awaisi*, *Kudüs: İnancın Ebedi Başkenti* başlıklı ikinci kısım *Stephen Sizer ve Beytü'l-Makdis İlk Çağlardan Modern Zamanlara Kısa Bir Tarih* başlıklı üçüncü kısım da *Şerif Emin Ebu Şemmale* tarafından kaleme alınmıştır. *Kuramsal ve Yasal Çerçeve* adlı ikinci bölümde ise; *Beytü'l-Makdis: Eman İçin Bir Müslüman Modeli* başlıklı dördüncü kısmı *Abd Al- Fattah el- Awaisi*, *Kudüs'ün Uluslararası Yasal Statüsü Üzerine Bir Analiz* adlı beşinci kısmı *Berdal Aral*, *Filistin – İsrail Barış Sürecinde Kudüs'ün Statüsü* adlı altıncı bölüm ise *Abdüsselam Muala* tarafından kaleme alınmıştır. Kitabın üçüncü ve son bölümü olan *Siyasi Gelişmeler ve Mevcut Sorunlar*'da yedinci kısım olan *Trump Yönetiminin Kudüs Kararına İlişkin Resmi Arap Tutumları* *Hüsam Şakir* tarafından, sekizinci kısım olan *Küresel Güçlerin ABD Büyükelçiliğinin Kudüs'e Taşınmasıyla İlgili Duruşları* *Muhammed Mekrem Belevi* tarafından, dokuzuncu bölüm olan *Türkiye'nin Mukaddes Şehir Kudüs'e Yönelik Tutumunu Anlamak* ise *Helin Sarı Ertem* tarafından ve onuncu kısım olan *Malezya'nın Trump'ın Beytü'l-Makdis Kararına Karşın Tutumu* ise *Mohd Ruslan Mohd Nor ve Muhammed Halis İbrahim* tarafından kaleme alınmışlardır.

Kudüs'e dair tarihi, dini ve son olarak siyasi önemli problem ve meseleleri ele alan eser aşamalı olarak Kudüs'ün dünden bugüne olan tarihi, sosyolojik ve dini vaziyetini gözler önüne sermektedir. Daha sonra bölge için yeni bir dönemin başlangıcı olan İsrail'in kurulması ile beraber Kudüs'ün öncesi ve sonrası arasındaki değişim sorgulanmakta ve tespit edilen bulgular uygun bir biçimde kaydedilmektedir. Kudüs'ün kendi tarihi, dini kökenleri itibarıyla “ebedi başkenti” olduğunu savunan İsrail'in söz konusu iddiası yazarlarımızca multi-disipliner bir hüviyette sorgulanmaktadır.

Birinci bölümde ilk kısımda yazar Kudüs'e tarih içinde çeşitli topluluklarca verilen muhtelif isimleri zikretmektedir. Şehrin bilinen ilk adı Yeru/Uro-Şalem olmasıyla birlikte geçmişten günümüze Kudüs'e hakim olan her toplumun kendi siyasi, dini ve stratejik emelleri doğrultusunda şehri birbirinden farklı isimlerle isimlendirdiklerini belirtmektedir. Buradan hareketle XIX ve XX. yüzyıllarda bölgeye yerleştirilen Yahudiler'in 1948'de İsrail Devleti'ni kurmalarıyla beraber kendi dini-siyasi hedeflerini gerçekleştirmek adına öne sürdükleri; şehrin ilk sakinlerinin İbraniler oluşu ve adının İbranice olduğu iddiasının kentin tarihsel bağlamıyla uyuşmayan ve Filistin'e olan işgallerini meşrulaştırmak için kullanılan bir argüman olduğu neticesine ulaşır. Öte yandan önceki içerik olarak benzer bir sonraki kısmın yazarı tarafından Yahudi ve Hristiyan kutsal metinlerinde; herkese açık ve içinde barışın hakim olduğu bir Kudüs portresinin sunulduğu ifade edilmektedir. Buna göre Kudüs tek bir dinin veya topluluğun tekelinde değildir. Dolayısıyla yazar günümüz İsrail Devleti ve Yahudiler ile onlara uyan Evanjelist Hristiyanların Kudüs politikasının kendi teolojik sistemlerine aykırı; "keyfi ve yanlı" bir mahiyet arzettiği sonucuna varır. Yazarın çalışmasındaki ; *"Tanrı'nın sadece Kudüs için değil aynı zamanda Ortadoğu'nun tüm çocukları için de Tanrı adına açıktan savaş ve fetih teolojisi teşvik edenler için de ağlamaya devam ettiğine inanıyorum."* (El- Awaısı & Ataman, 2020, s. 39) ibaresi konuyu özetler mahiyettedir. Birinci kısımda isimlendirme üzerinden güdülen politikalara temas edilirken, ikinci kısımda her iki dinin mensuplarının kutsal metinlerine duydukları sadakatleri tartışılmaktadır. Üçüncü kısımda ise Kudüs'ün kısa ve genel bir tarihine yer verilmektedir. Fakat Batı menşeli tarih otoritelerinin modern arkeolojiyi de kendilerine araç olarak kullanarak Kudüs özelinde tarihi "çarpıtma" girişiminde olduklarından yazar yakınmaktadır. Haçlı ve modern dönemde İsrail'in işgalleriyle Kudüs'ün müslümanların hakimiyetindeki barış ve hoşgörü şehri olma vasfını yitirdiğini ifade etmektedir. Şehrin tarihi hakkında yeterli ve öz bilgilerin sistemli bir şekilde aktarılmasına karşılık; subjektif bir üslubun yazar tarafından benimsendiğini

söyleyebiliriz. Dolayısıyla ilk bölümde şehrin tarihsel ve dini kökenine ilişkin bir tahlil söz konudur.

Kitabın ikinci bölümü ise ilk bölümün bir devamı niteliğindedir. Buna binaen dördüncü kısımda tarihe ilk olarak müslüman tecrübesi ile vücut bulmuş olan “birlike yaşama modelinden bahsedilmektedir. Kudüs’ün herkese ait ve herkesin kutsalı olan barış, hoşgörü ve toplumsal dayanışma ile vasıflandırılan bir yer olduğunu bizlere aktarmaktadır. Hz. Ömer’in Kudüs’ü fethi ile gayrimüslimler ile yapılan “emannah” özelinde işlenen kısmı; konuyu anlamamıza yardımcı grafik ve tablolar zenginleştirmiştir. Beşinci kısımda ise Birinci Dünya Savaşı sonrası Filistin’in İngiliz Lejyonluğu ve nihayetinde İsrail Devleti’nin kurulması sonrası süreçlerde Uluslararası örgüt ve kuruluşlarca nasıl tanımlandığından bahsetmektedir. İsrail’in bölgede uyguladığı işgalin ve Kudüs’ü “ebedi başkent” olarak ilan etmesinin BM ve diğer büyük güçlerce nasıl karşılandığına dair tarihi açıdan zengin bilgiler sunulmaktadır. Dünya kamuoyunun İsrail’in izlediği politikalar ve gerçekleştirdiği işgallerde haksız olması üzerinde birleştiklerini, bölgede iki devletli çözüm modelini benimsediklerini öğrenmekteyiz. Önceki bölümle paralel olarak altıncı bölümde ise İsrail-Filistin ilişkilerinde Kudüs’ün yeri ve belirleyiciliği saptanmaya çalışılmaktadır. İsrail’in Kudüs’ü taktiksel diplomatik yollarla kademeli bir siyaset ile -yazarın tabiriyle bir oldu bitti ile- elde etmek için her türlü yasal olmayan etkenlere başvurduğu vurgulanmaktadır. Taraflar arasında devam eden barış görüşmelerinin İsrail lehine olup Filistin açısından bir başarı sağlamayacağı gibi; İsrail’in zaman kazanmak ve güç toplamak adına diplomasiye başvurduğu belirtilmektedir. Nitekim 1993 Oslo Anlaşması bunun somut göstergesidir. Sonuç olarak Kudüs’ü göz ardı etmeden ve uluslararası mahiyeti netleştirilmeden yapılan barış görüşmeleri yazarımızca Filistin adına bir yarar sağlamayacaktır. (El-Awaisi & Ataman, 2020, ss. 117-119) Dolayısıyla ikinci bölümde müslümanların kendi hakimiyetlerindeki hoşgörü ortamı ile sonraki süreçteki meydana gelen olaylar arası bir kıyas da söz konusudur.

Kitabın son bölümü olan Siyasi Gelişmeler ve Mevcut Sorunlar'da ise ikinci bölümdeki şehrin siyasi statüsüne dair alınan kararlar ve uygulamaların nihai bir sonucu olarak Donald Trump'ın "kararı" farklı siyasi erklerin verdiği tepki düzleminde etüde edilmektedir. Yedinci kısımda Donald Trump'ın 6 Aralık 2017'deki "Kudüs'ün İsrail'in Ebedi Başkenti" olduğuna dair "Yüzyılın Anlaşması" olarak tanımladığı karara yönelik Arap devletlerinin verdiği tepkiler ve sonraki süreçte benimsedikleri tutumlar değerlendirilmektedir. Kısa vadede başta Arap Ligi olmak üzere Arap devletlerinin yaptığı açıklamada hamasi bir üslupla İsrail'i eleştirdiği ve ABD'ye kararından geri adım atma çağrısında buldukları görülse de ülkelerin ekonomik, ticari ve diplomatik istikbali gereği zamanla bu sert söylemlerini yumuşattıkları ve ılımlı bir üslup ile söylemlerini devam ettirdikleri görülmektedir. Birleşik Arap Emirlikleri ve Mısır gibi ülkeler başta olmak üzere Arap devletlerinin ciddi bir şekilde meselenin takipçisi olmayıp sağduyu söylemleri ile yetinildiği; bunun da bölgede henüz ABD'ye kafa tutacak bir gücün bulunmaması nedeniyle olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Sekizinci kısımda ise Başta AB olmak üzere İngiltere, Fransa, Almanya, Rusya, Çin ve diğer Avrupa Birliği ülkelerinin Trump'ın kararına dair görüşleri ve izledikleri politikalar tartışılmaktadır. İngiltere ve AB'nin Transatlantik İttifak Bloğu'nu korumak adına ve ekonomik anlamda ABD'ye hissettikleri bağımlılık sebebiyle her ne kadar kararı kınama ile karşılansalar da ilerleyen süreçte bu tutumlarını yumuşatmışlardır. İpek Yolu ve kendisine etkisi açısından Çin'de bölgede iki devletli çözümü ve sağduyudan vazgeçilmemesi gerektiğini ifade etmiştir. Açıkçası yazarımızın aktardığına göre Rusya'nın da benzer tutumlar içinde olduğunu söyleyebiliriz. Müellifin; "*Özellikle potansiyel mülteci dalgalarına karşı dayanıksız olan Avrupalılar ve Ortadoğu bölgesinde ekonomik çıkarları olan Batı Avrupa ülkeleri ABD'nin barış ve istikrara yönelik hamlesinin çok ciddi etkisi olacağını öngörmektedir...*" (El-Awaisi & Ataman, 2020, s. 159) tespiti önemlidir.

Dokuzuncu kısımda ise bölümün önceki iki kısmından farklı olarak tek bir ülke düzleminde yani Türkiye'nin Kudüs ve Filistin'e yönelik

siyasetinin mahiyeti bizlere sunulmaktadır. Özellikle son yıllarda Türkiye'nin Filistin ve Filistinlilere yaptığı maddi ve manevi yardımların yadsınamaz bir önem taşıdığını burada anlamaktayız. Müslümanlıktan gelen dini bağlar ve eski bir Osmanlı toprağı olması sebebiyle Kudüs Türkiye için büyük bir anlam ifade etmektedir. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin bölgede pek çok mimari eseri bulunmaktadır. Bu da bölge ile duygusal ve milli bir bağ oluşturmaktadır. Türkiye; 1967 yılı öncesi siyasi sınırlar, iki devletli çözüm önerisi ve Doğu Kudüs'ün Filistin'in başkenti olduğunu şiddetle vurgulamaktadır. Türkiye kanununun ve uluslararası anlaşmaların belirleyici olduğu bir barış sürecini savunmaktadır. Türkiye'nin başta Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan olmak üzere siyasilerin ve Türk halkının Filistin ve Kudüs'e karşı hissettikleri tarihi ve dini hassasiyetin de Türkiye'nin Kudüs'e yönelik faaliyetlerinde büyük bir payı olduğu yazar tarafından belirtilmektedir. Öte yandan metin içinde yapılan edebi iktibas, metnin ifade üslubuna bir renklilik kazandırmaktadır. (El-Awaısı & Ataman, 2020, s. 163) Onuncu kısımda ise Malezya'nın ABD'nin kararına olan tepkisi ve izlediğı diplomasi incelenmektedir. İsrail'i bir devlet olarak tanımayan Malezya'nın ve kararı büyük bir esefle kınadığını söyleyen yazar; Malezya'da devlet ile beraber "devlet dışı aktörlerin" de önemli bir rol üstlendiğine dikkat çekmektedir."Devlet dışı aktörlerin" sivil toplum kuruluşları ve dernekler olduğunu belirten yazar; Malezya resmi kurumlarından daha sert açıklamalarda buldukları ve Filistin'e yardım ve destek bağlamında onların daha büyük adımlar attıklarını aktarmaktadır. Nihai olarak denilebilir ki; İslam Dünyası'nda iki etkin güç olan Türkiye ve Malezya'nın Kudüs ve Filistin üzerindeki varlığı ve etkisi yazarlar tarafından ele alınmıştır.

Üç ana bölüm ve on kısımdan oluşan bu çalışmada Kudüs'ün tarihi, ona verilen isimler, içinde yaşayan dini gruplar ve dinlerin Kudüs özelinde birbirleriyle iletişiminden farklı başlıklar altında bahsedilmektedir. Daha sonraki bölümlerde ise siyaset ve uluslararası ilişkiler temel alan teşkil etmek üzere son bir asırda şehrin siyasi statüsü ve İsrail-Filistin ilişkileri özelinde Dünya

kamuoyunun faaliyetleri ve yaklaşımları okuyucuya aktarılmaktadır. Farklı milletlerden Türk, Arap ve İngiliz araştırmacıların çalışmaya sağladıkları katkı; kanaatimizce ortak bir konuyu farklı toplumlardan ve düşünce havuzlarına mensup yazarların ele almasıdır. Bu amaçla yaptıkları bu ortak çalışma ve senkronize bir nitelik taşıması sebebiyle takdire şayandır. Zira editör koordinatörlüğünde birden çok yazarlı çalışmalarda bölümler arası kopukluk ve uyumsuzluk muhtemel olabilirken; söz konusu eser bu riski başarı ile atlatmıştır. İlaveten farklı disiplinlere mensup pek çok kişinin Kudüs'ü çeşitli yönleriyle ele alması eserin niteliği için büyük bir avantajdır. Son olarak kitabından yazımı ve yayınlanmasında emeği geçen herkese böyle kıymetli bir çalışmayı literatüre kazandırdıkları için teşekkürü bir borç bilir, konu hakkında yapılacak yeni çalışmalar için bir rehber ve ilham kaynağı olmasını temmeni ederiz.